

TANZİMAT DÖNEMİ İDARİ DÜZENLEMELERİNİN ÜSKÜP EYALETİ'NDE TATBİKİ

Yakup AHBAB*

ÖZ

Tanzimat dönemi sosyal, ekonomik ve idari tarihimiz açısından bir dönüm noktasıdır. Bu devrin en önemli özelliklerinden biri de merkez ve taşra idarelerinde yapılan değişikliklerdir. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Üsküp'te idari taksimatta yeni düzenlemeler yapılmış, kaymakamlıklar ve müdürlükler oluşturulmuştur. 1864 senesinde yayımlanan nizamname ile de ülke genelinde Eyalet Sistemi'nden, Vilayet sistemine geçilmiştir. Çalışmamızda Tanzimat Fermanı'nın ilanından, 1868 senesinde Üsküp Vilayeti'nin lağvedilmesine kadar geçen sürede Tanzimat Fermanı ve sonrasında Üsküp Eyaleti'nde yapılan idari düzenlemelerin yansıması ve uygulanması noktaları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat, Balkanlar, Üsküp

---

* Dr., yakupahbab@hotmail.com

THE IMPLIMENTATION OF TANZIMAT ON SKOPJE PROVINCE

ABSTRACT

Tanzimat reforms are very important for history of us. The typical of this time is the revisions in the central and province administrations. Tanzimat, to improve the disordered Ottoman administration, new reforms had been made. In this article the points of the reflection and the practice of managerial legislation until Tanzimat and after were debated from the announcement of the Tanzimat to the revocation of the province Skopje in 1868. It should be noted immediately that the provisions of the Tanzimat province and regulations issued after were performed at the Skopje state.

Keywords: Tanzimat, Balkans, Skopje

Giriş

Tanzimat Fermanı'nın ilanından hemen önce Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatına bakıldığında eyaletlerin yönetiminde valiler; sancak idaresinde ise mütesellim, zaman zaman ise mutasarrıf adlı yöneticilerin varlığıyla karşılaşılmaktaydı. Fermanın ilanından hemen önce eyalet yönetiminde yapılan en önemli değişiklik, yukarıda da bahsettiğimiz Redif Teşkilatı'nda 1836'da gerçekleştirilen yeni bir düzenleme ile ülkede bulunan Redif taburlarının birleştirilerek başına müşir unvanı verilen görevlilerin eyaletlerin yönetimine getirilmesidir. Söz konusu düzenleme ile taşra yönetiminde mülki ve askerî görevler müşir adı verilen bir yöneticinin uhdesinde toplanmaktaydı. II. Mahmut döneminde modern-bürokratik bir temelde şekillenen ve görece geleneksel kurumları dışlayan merkezi bir devlet aygıtı geliştirme yaklaşımı dikkati çeker.¹ Bütün bunların amacı eyaletlerin idaresinde merkez kontrolünü daha etkili hale getirmek ve sancak merkezleri ile köylerde meclisler kurarak ırk ve mezhep ayrımı yapmaksızın halkın devlet idaresinde söz sahibi olmasını sağlamaktır.²

Lakin hükümet merkezinde alınan kararların imparatorluk sathında uygulama alanına konması sorunların yaşanmasına neden oldu. Reformların hayata geçirilmesinde en önemli sorun yetişmiş kadro eksikliği idi.³ Her kademedeki bu kararların önemini kavrayacak, bilinçle uygulamaya koyabilecek yöneticilere ihtiyaç vardı. Böylesi bir kadroyu hazırlamak veya bulmak hemen hemen mümkün değildi. Fermanın içeriğini geniş halk kitlelerine anlatacak, yapılmak istenenleri halka açıklayacak yönetici bile zor

¹ Carter V. Findley, *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform-Babıâli (1789-1922)*, (Çeviren Latif Boyacı- İzzet Akyol), İz Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 52; Ayrıca bkz: Cevat Eren, "Tanzimat", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, c. XI, İstanbul 1977, s. 709-765; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V. Ankara, 1987; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayınları, Ankara 1987; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK, Ankara 1991; A. Akyıldız, "Tanzimat", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. XL, s. 2; A. Hamit Ongunsu, "Tanzimat ve Amillerine Umumî Bir Bakış", *Tanzimat I*, C. 1, MEB yayınları., İstanbul 1992, s. 1-12; Fermanın metni için bakınız: *Takvim-i Vekayi (T.V.)* defa 187 (15 Ramazan 1255); Metnin Türk alfabesi ile bir örneği için bakınız (bkz): Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V. Ankara 1983, s. 255-258; M. Tayyib Gökbilgin, "Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilatına Etkileri", *Bellekten*, C. XXXI/121, Ocak 1967, s. 93; Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sayı 3, Ocak 1992, s. 1.

² Ebubekir Sofuoğlu, *Osmanlı Devletinde Islahatlar ve I. Meşrutiyet*, Bilim Basın Yayım, İstanbul 2004, s. 86-87.

³ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, İstanbul 2007, s. 495.

bulunmakta idi. Başına buyruk davranma ve hareket etme alışkanlığında olan yöneticiler, çıkarılan yasa ve yönetmeliklere uymak istemeyerek, eskiden olduğu gibi davranmaya devam ettiler.⁴ Tanzimat ilan edilirken ülkenin tamamında tatbik edilmesi amaçlandıysa da belirtilen olumsuzluklardan dolayı merkeze uzak olan eyaletlerde tatbiki sonraya bırakıldı. Tanzimat, öncelikle Rumeli’de Elviye-i Selâse denilen Yanya, Tırhala, Manastır eyaletlerinde, Anadolu’da ise; Diyarbakır ve Erzurum eyaletlerinde uygulanmaya başlandı.⁵ Uygulama dışında tutulan bu eyaletlerde bir süre sonra yeni yönetim düzeninin gerçekleştirilmesi için çalışmalar tekrar başlatıldı.⁶

Tanzimat Fermanı’nın 3 Kasım 1839 tarihinde ilanı ile Osmanlı Devleti’nin başta mülki ve iktisadi sahalarda olmak üzere birçok alanda yeni bir yapılanmaya gittiği görülmektedir.⁷ Ferman ilan edildiği sırada Üsküp⁸ Müşirlikle⁹ idare edilmekteydi.¹⁰ Bu dönemde vali olarak Müşir Osman

⁴ A. Cevat Eren, *Tanzimat Fermanı Dönemi*, Derin Yay, İstanbul 2007, s. 41.

⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, TTK Yay, Ankara 1999, s. 192.

⁶ Ahmet Lütfi Efendi Tarihi, cilt, VIII, YKY, İstanbul 1999, s. 1186-1187.

⁷ Ayla Efe, *Muhasıllık Teşkilatı*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir 2002; Musa Çadırcı, “Tanzimat Dönemi Osmanlı’da Ülke Yönetimi (1839-1876)”, *IX. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, II, Ankara 1998, s.155; Musa Çadırcı, “Tanzimat’ın Uygulanmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 31 Ekim-3 Kasım 1989, Ankara 1994, s. 295-299; A. Süheyl Ünver, “Resmine Göre Tanzimat-ı Hayriye İlâmı Merasimi”, *Bellekten*, C. XXVIII/112, s. 704; Sabri Esat Siyavuşgil, “Tanzimat’ın Fransız Efkârı Umumiyesinde Uyandırdığı Akisler”, *Tanzimat 2*, s. 750-751; Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, T.T.K, Ankara,1991, s. 180-184; Ahmet Uzun, *Tanzimat ve Sosyal Direnişler*, Eren Yayınları, İstanbul 2002, s.18-22; Ali Akyıldız, “Osmanlı Bürokratik Geleneğinin Yenileşme Süreci: Yenileşmeyi Zorunlu Kılan Nedenler”, *İslâm, Gelenek ve Yenileşme*, Sayı - Cilt - sf 129-140; Coşkun Çakır, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, Küre Yayınları, İstanbul 2001, s.285-300; Yakup Altan, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat Dönemi Reform Çabaları ve Osmanlı Kamu Yönetimi Teşkilatı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta 1998, Cabir Doğan, “Tanzimatın Van’da Uygulanması ve Han Mahmud İsyanı”, *History Studies*, Volume 3/2 2011, s. 147-162.

⁸ Üsküp Balkan yarımadasında Vardar Nehrinin her iki yakasında yer alır. Şehir çeşitli yollar vasıtasıyla Kosova-Priştine’ye, Selânik ve Ege Denizine, Niş ve Belgrad’a, Sofya ve İstanbul’a bağlanan önemli bir güzergâh üzerindedir; denizden yüksekliği 220-340 metre civarındadır. Bazı kaynaklarda, bugünkü şehrin bir kısım mahallelerinde ortaya çıkan çıkan antik harabelerin ilk yerleşmeye ait olduğu ve Dardan adı verilen kabilelerin burada yerleştiği belirtilir: Mehmet İnbaşı, “Üsküp”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 42, İstanbul 2012, s. 377-381.

⁹ “Müşirlik” olarak anılan bu değişikliğin amacı, o sırada taşradaki teşkilatı tamamlanmaya çalışılan redif-i mansure askeri birliklerinin daha iyi yönetilmesini sağlamaktır. Sancaklar,

Paşa¹¹, defterdar olarak da Hayri Bey görev yapmaktaydı.¹² Tanzimat Fermanı'nın ilanının akabinde yeni sistemin müzakeresi için 1840 yılında Üsküp Mutasarrıfı Yaşar Paşa¹³ İstanbul'a çağrılarak konu hakkında fikri alındı.¹⁴

Tanzimat'a karşı taşrada oluşan tepki daha çok mali alanda yapılan düzenlemeler neticesinde oluştu.¹⁵ Üsküp Eyaleti'nde merkezleşme politikaları kademeli bir yöntem izlemesine rağmen direnişle karşılaşıldı.¹⁶ Arnavut eşkıyalar eyalet dâhilindeki ahalinin can ve mallarına kast ederek kasaba ve çiftlikleri yağmaladı.¹⁷ Olayların genişlemesi ile Üsküp, Kalkandelen, Priştine, Leskofça ve Vrana kazalarına sıçradı. Reformlara tepki olarak başlayan isyan gittikçe yayıldı Debre, Prizren, İpek ve Yakova'daki Arnavutlar da isyana katıldı.¹⁸ Ayaklanmanın bastırılması için hemen askeri tedbirler alınarak Üsküp, Vrana ve Kalkandelen'de

---

içerdikleri redif birliklerinin vali komutasında daha iyi yönetilmesini sağlayacak şekilde birleştirilerek müşirlik adı altında yeni eyaletler kuruldu. Valiliklere, bölgedeki redif birliklerinden sorumlu müşir adlı vezirler atandı. Bu eyaletlere bağlı sancaklarda bulunacak ferik, mirliva veya miralay rütbelerinde komutanlar ise redif birlikleri ile sancağın zaptiye işlerinden sorumlu tutuldu. Eyaletlerin mali işleri de müşirlere bırakıldı. Müşir ve ferikler idareye getirildikleri zaman kendilerine yardım ve danışmanlık etmek üzere maiyetlerine defterdar ve kâtipler verildi: Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "The Provincial Reforms of The Early Tanzimat Period as Implemented in the Kaza of Avrethisarı", *OTAM*, s. 6, 1995, s. 369.; Zekeriya Türkmen, "Müşir", *DİA*, c. 32, İstanbul 2006, s. 160-161.

¹⁰ Nizam Önen-Cenk Reyhan, *Mülkten Ülkeye Türkiye'de Taşra İdaresinin Dönüşümü (1839-1929)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.136.

¹¹ BOA, *Cevdet Dahiliye (C.DH)*, no. 148/7360.

¹² BOA, *İrade Dahiliye (İ.DH)*, no. 93/4646.

¹³ Kısa bir süre vefat eden Yaşar Paşa'nın yerine oğlu Abdurrahman Bey Mutasarrıf olarak tayin edilmiştir: BOA, *İ.DH*, no. 13/612.

¹⁴ Tanzimat-ı Hayriye'nin müzakeresi için Dersaadet'e çağrılıp vefat eden Üsküp Mutasarrıfı Yaşar Paşa'nın uhdesinde olan mahaller oğlu Abdurrahman Bey'e tevcih edilmiştir: BOA, *İ.DH*, no. 13/612; *Hatt-ı Hümayun (HAT)*, no. 1422/58127, 1422- 58127.

¹⁵ Gayrimüslim tebanın Tanzimat hakkındaki düşünceleri hakkında bir değerlendirme için bkz. R. Salâhi Sonyel, "Tanzimat ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Gayr-i Müslim Uyrukları Üzerine Etkileri", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, TTK, Ankara, 1994, s. 339-353.

¹⁶ BOA, *HAT*, no. 326/ 18986.

¹⁷ BOA, *A.MKT*, no. 14/16; 8/72.

¹⁸ BOA, *C.DH*, no. 111/5512.

Boşnaklardan bir kuvvet oluşturuldu.¹⁹ Alınan bu tedbirler sonrasında Tanzimat reformlarına tepki olarak ortaya çıkan Arnavut isyanı bastırıldı.²⁰

Tanzimat uygulamalarına karşı Üsküp'te başlayıp diğer şehirlere sıçrayan isyanın güvenlik güçleri tarafından bastırılması sonrasında reformların uygulanmasının önünde her hangi bir engel kalmadı. Bu doğrultuda 1844 senesinde Üsküp Eyaleti kuruldu²¹ ve yeni sistemin tatbikine geçildi. Lakin arşiv belgelerinden Tanzimat reformlarının Üsküp Eyaleti'nde tam manasıyla 1845 yılında uygulanmaya başlandığı anlaşılmaktadır.²²

A) 1842 Düzenlemesi ve Üsküp Eyaleti

1) Eyalette Sancak İdaresinin Teşkili

1840-1852 yılları arasında taşra yönetiminde kalıcı düzenlemeler yapıldı. Öncelikle “iltizam” usulü kaldırıldı. Sancak yönetimi mütesellimden alınarak “*Muhassıl*”a verildi. Muhassıllar, hem sancağı yönetecekler hem de vergileri toplayıp hazineye göndereceklerdi. Muhassıllara işlerinde yardımcı olmak üzere birer mal, emlak ve nüfus kâtibi görevlendirildi. Bunun için mal-mülk sayımına başlandı. Elde edilecek verilere göre herkesin yılda ne kadar vergi ödeyeceği belirlenmeye çalışıldı. Muhassılların bu ağır yükün altından kalkabilmeleri için sancak merkezlerinde “*Muhassıllık Meclisleri*”nin kurulması kararlaştırıldı.²³

İltizam usulünün yerine getirilen muhassıllık uygulamasında istenilen sonuç alınamayınca 1842 yılında vergi toplamada eski yöntem geri dönüldü. İki yıl gibi kısa bir süre denenilen bu yöntemden beklenen verim alınmayınca idari yapıda yeni değişiklikler yapılarak kaza idari birimi oluşturuldu. Böylece idari bölünme eyalet, sancak ve kaza olarak yeniden belirlendi. Kazanın idari bir birim olmasının gerekçeleri ve bununla birlikte eyalet ve sancak yönetiminde yapılan değişiklikler Padişah Abdülmecit'in

¹⁹ BOA, Cevdet Askeriye (C.AS), no. 946/41067; *Hariciye Nezareti, Mektubî Kalemi (HR.MKT)*, no. 4/5.

²⁰ BOA, C.AS, no. 171/7428.

²¹ BOA, *İ.DH*, no. 92/4593, *Sadareti Evrakı Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Kısım (A. MKT)*, no. 17/13.

²² BOA, *İ.DH*, no. 100/5020.

²³ Eyaletlerin mali işleri Defterdara, sancaklarda ise mal müdürlerine bırakılmıştır: Selda Kılıç, “1855 Bütçe Nizamnamesi ve Uygulaması”, *Türkler*, c.16, Ankara 2002, s. 359-363.

Hatt-ı Hümâyunu'na dayanarak hazırlanmış ve 14 Şubat 1842 tarih ve 238 sayılı dönemin resmi gazetesi Takvim-i Vekayi'de yayımlanmıştır.²⁴

Sancakları idare etmekle görevli olan kaymakamlar, doğrudan Dâhiliye Nezareti'ne bağlı olup, atanma ve diğer özlük işleri buraca yapılırdı. Ancak, valilere karşı sorumlulukları olup, bağımsız olarak önemli kararlar alıp yürütme yetkileri sınırlıydı. Sancağın mali işleri doğrudan merkezden atanan “*Defterdar*” a verildi. Sancak yönetiminde kaymakamın yanı sıra “Mal Müdürleri”nin de önemli görevleri vardı. Nüfus sayımı ve kayıt işlerine bakan nüfus müdürü, kâtipler, varsa posta görevlileri, tabib gibi kimseler de sancak yönetiminde kendi alanlarında hizmet görmekteydiler.²⁵ Kaymakamlar doğrudan dâhiliye nezaretine bağlıydılar. Ancak eyalet valilerine karşı da sorumluydular. Sancakları dâhilinde kurulan Küçük Meclis adı verilen meclisler yardımı ile sorumlu oldukları birimleri yönetirlerdi.²⁶

Üsküp Eyaleti'nde Tanzimat-ı Hayriye usulünün icraya başlanmasının ardından ilk iş olarak eyalet dahilindeki Priştine ve Prizren kazalarında kaymakamlık teşkilatı oluşturuldu.²⁷ Ardından da Priştine Kazası'na, kendilerine belirli bir maaş verilmesi kaydıyla, Mir-i Mirandan Yaşar Paşazade Abdurrahman ve Prizren Kazası'na Ahmet Ağa kaymakam olarak atandı.²⁸ Bölgeyi tanıyan ve ahali üzerinde otoriteyi sağlayacağı düşünülen yerel eşraftan ya da hanedan üyelerinden birisi kaymakam olarak tayin edilebilirdi. İleri gelenlerin seçilmesinin önemli bir sebebi de bunların, hem yerli hem de zengin olmaları sebebiyle kendilerine yüksek maaş ödemeye gerek kalmamasıydı. Prizren Kaymakamlığı'na yerlileri atamak zararlı olduğu hâlde merkezden birinin mevcut maaşla bölgeye gönderilmesi pek mümkün olmadığı için vücuttan ve hanedandan olan sandık emini Abdülfettah Bey bu göreve getirildi.²⁹

Sancakların güvenliği, vergilerin düzenli toplanması ve adli işlerin düzgün yürütülmesiyle görevliydi. Örneğin 1845 senesi Temmuz ayında Priştine'ye bağlı kazalarda yeterli tahsilat olmaması sebebiyle bir süredir maaş ödemeleri yapılmayan zaptiye neferleri dağılmaya başladığı için

²⁴ Nizam Önen-Cenk Reyhan, *age*, s. 136.

²⁵ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin...*, s. 240.

²⁶ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu...*, s. 236.

²⁷ BOA, *A.MKT. UM*, no. 46/14; *A.MKT*, no. 54/83.

²⁸ BOA, *İ.DH*, no. 99/4955.

²⁹ Mehmet Güneş, *agt*, s. 91.

kaymakam Abdurrahman Paşa azledildi.³⁰ Yerine de Melek Bey tayin edildi.³¹ Fakat Melek Bey de kaymakamlık döneminde verginin tespiti ve tahsili işlerinde yaşanan olumsuzluklardan ötürü Eylül 1846 tarihinde azledildi. Ardından da Kapıcıbaşı Hasan Bey de Priştine'ye kaymakam olarak tayin edildi.³²

Daha önce teşkil edilmiş ve varlığını devam ettiren bir kaymakamlığın idaresinde herhangi bir düzenleme yapıldığı veya tayin ve azil işlemi gerçekleştirildiği takdirde mesele, gelir gider hesaplarını hazineye yaptırması için Maliye Nezareti'ne ve ilgili bölgede gereğini icra ettirmesi için söz konusu mahallin mülki amirine havale edilirdi. Kaymakamlıkların sancak ve eyaletler arasında, kazaların da kaymakamlıklar arasında el değiştirmesi hâlinde bu işlemler yıl ortasında icra edilmiş olsa bile, usul gereğince Rumi yılbaşı olan Mart ayında resmen geçerlilik kazanırdı. Bir sancak kaymakamlığı feshedildiği zaman ise buraya bağlı kazalar, münasebetlerine göre civardaki diğer sancaklar arasında taksim edilirdi.³³ Mesela 1847 senesinde Priştine Kaymakamlığı'nın Leskofça, Ürgüb ve Kurşunlu kazaları ile birlikte Niş Eyaleti'ne bağlanması gündeme geldi.³⁴ Lakin yukarıda zikredilen kazaların aynı kişi tarafından idare edilmesinin herhangi bir faydasının olmayacağı gerekçesiyle bu fikirden vaz geçildi.³⁵

Tanzimat Fermanı'nda ülkede bulunan büyük küçük tüm memurlara maaş bağlanması öngörüldü. Fakat kaymakamların standart bir maaşları yoktu. Maaşlar kaymakamlık yapılan kazanın büyüklüğüne, sosyal ve stratejik önemine göre belirlenmekteydi. Kaymakamlar azledildikleri zaman, geçim sıkıntısı çekip sefil olmamaları için başka bir memuriyete atanıncaya kadar kendilerine maaş ödenirdi. Hasan Bey'in aylık 400 kuruş maaşı, bir hizmete atandığında kesilmek şartıyla mazuliyet maaşı olmak üzere 600 kuruş zam yapılarak 1.000 kuruşa çıkarıldı; kendisi Priştine kaymakamı yapılıncaya 600 kuruş kesildi.³⁶

³⁰ BOA, *İrade Meclis-i Vala (İ.MVL)*, no. 67/1266.

³¹ BOA, *İ.MVL*, no. 71/1361.

³² BOA, *İ.MVL*, no. 82/1628; Eylül 1848'de de Priştine Kaymakamlığına Abdurrahman Paşa tayin edildi: BOA, *İ.DH*, no. 176/9546.

³³ Mehmet Güneş, *Osmanlı Taşra İdaresinin Değişim Sürecinde Kaymakamlık Kurumu (1842-1871)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2013, s. 25.

³⁴ BOA, *A.MKT*, no. 97/15.

³⁵ BOA, *Meclis-i Vala Evrakı Zabıt Cerideleri Hülasaları (MVL)*, no. 55/72.

³⁶ Mehmet Güneş, *agt*, s. 141.

2) Eyalette Kaza İdaresinin Teşkili

1842 düzenlemeleri ile muhassıllık meclisleri kaldırılırken, mülki yapıda sağlanan en önemli değişim, adli bir ünite olarak zaten var olan kaza biriminin idari ve mali fonksiyonlarla yeniden örgütlenmesidir. Yönetici olarak kaza müdürlerinin atandığı bu yeni ünite; müdürler bir nevi tahsildar olarak görev yapmıştır. Dolayısıyla en küçük birime kadar ulaşım vergiyi kaynağından toplama hedefi hâlâ belirgindir. İlk kez taşra teşkilatında “müdür” adı ile oluşturulan bu makamın bir diğer özelliği de, yerel kişilerin bu göreve atanmasıdır.³⁷

Üsküp Eyaleti’nde Tanzimat usullerinin uygulamaya başlanması ile müdür tayinleri yapıldı. Fakat sistemin yeni olması dolayısıyla uygulamada bir takım sorunlar yaşanıyor olması doğaldı. Nitekim bu duruma en uygun örnek şöyledir; Üsküp Valisi Osman Paşa, İbrahim Bey’i Kırçova’ya müdür olarak atadı. Fakat İbrahim Bey’in memuriyete atandığına dair buyruldu Kırçova’ya ulaşmadığından ahali İbrahim Bey’i müdür olarak tanımaya yanaşmadı. Bu yaşananlar sonrasında Kırçova ahali, İbrahim Bey’in memuriyete atanması ile alakalı bir buyruldu kendilerine gönderilmesini valilikten talep etti. Bunun yapılmaması durumunda bölgenin zaptı ve idaresinin mümkün olamayacağı da ahali tarafından beyan edildi. Yaşanan bu gelişmelerin üzerine valilik tarafından İbrahim Bey’in müdür olarak tayin edildiğine dair bir buyruldu hazırlandı ve Kırçova ahalisine de Müdür İbrahim Bey’e itaat etmesi emredildi. Bir müdür tayinin bu kadar soruna neden olması merkezi hükümetin dikkatini çekti. Yapılan tahkikat sonrasında yaşananlardan vali mesul tutuldu. Bunun üzerine Vali Osman Paşa görevinden alındı. Boşta kalan valilik makamına da Mehmet Selim Paşa 5.000 kuruş maaş ile tayin edildi.³⁸

Kaza müdürlerinin görevleri bitmeden azledilmeleri oldukça sık rastlanan bir durumdu. Genellikler görevlerini kötüye kullanan veya bölgelerinde kişisel çıkar sağlamayı amaçlayan müdürler sık sık görevlerinden alınmıştır. Müdürün yetersiz olduğu durumlarda müdürün görevine son verilmekteydi. Bu duruma bir örnek ise Üsküp Sancağı’nın

³⁷ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri*, s. 240-243; Ayla Efe, “Tanzimat’ın Eyalet Reformları 1840-64: Silistre Örneği”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 6, Sayı: 22, Yaz 2009, s.87-113.

³⁸ BOA, A.MKT, no. 28/56. BOA, İ. MVL, no. 68/1298, İ.DH, no. 109/5536.

Palanka Kazası müdürü bulunan Ömer Kamil Efendi yetersizliği sebebiyle azledilerek yerine Salih Bey tayin edilmesidir.³⁹

1846 senesinde taşralarda bulunan kaza müdürlerinin, vergiden zimmetlerine para geçirmemeleri ve gayri meşru hareket etmemeleri için, kendilerine kâfi miktar maaş tahsis edilmesi uygun görüldü.⁴⁰ Müdürlük maaşları kazanın büyüklüğüne, kazadan elde edilen gelire, kaza müdürünün kimliğine, statüsüne ve kazanın ehemmiyetine göre belirlendi. 1863 senesi Üsküp Sancağı kazalarında grev yapan müdürlerin maaşları şöyleydi⁴¹;

Tablo 1. Üsküp Sancağında Görev Yapan Müdürler ve Müdür Maaşları (1863)		
Kaza	Müdür	Maaş-Kuruş-
Kratova	Abdullah Efendi	1.250
Palanka	Ömer Kamil Efendi	1.500
Koçana	Mehmet Bey	1.500
İştib	Hasib Efendi	1.750
Kumanova	Cemal Bey	1.500
Radovişte	Hüseyin Ağa	1.000
Maliş	Emin Ağa	600
Kalkandelen	Midhat Efendi	2.250

3) Uygulamaların Denetlenmesi ve Geçici İmar Meclisleri

Yapılan düzenlemeleri uygulamak için gayret göstermesine rağmen büyük sorunlarla karşılaşıldı. Özellikle, taşra teşkilatındaki köklü değişiklikleri yaşama geçirebilmek için gerekli liyakat sahibi ve dirayetli yöneticilerin ve memurların yokluğu işi zorlaştırıyordu. 1840'ların sonunda Meclis-i Vâlâ teftiş mekanizmasını bir kere daha çalıştırmak istedi. Gülhane

³⁹ BOA, *MVL*, no. 1024/6.

⁴⁰ BOA, *A.MKT*, no. 54/83; Üsküp'te müdürlere maaş bağlanması hususu tam olarak işletilememiştir. Nitekim Ocak 1851 tarihinde maaşsız tayin olunan kaza müdürleri bulunmaktaydı: BOA, *A.MKT*. UM, no. 46/14.

⁴¹ BOA, *C.ML*, no. 321/13250.

Fermanı onuncu yılını doldurmak üzereydi ve kaydedilen gelişmelerin ve bu uğurda yaşanan başarısızlıkların tespit edilmesi gerekiyordu. Alınan kararlar gereği Anadolu ve Rumeli'ye tayin edilecek müfettişlerinden; vali, kaymakam ve kaza müdürlerini denetlemeleri, başarılı olanları ödüllendirip kusurları görülenleri merkeze bildirmeleri, hazine gelirlerinin zamanında toplanıp ödenmesi ve son olarak da memurların ticaret yapmalarının engellenmesi ve devlet malını suiistimal etmelerine mani olmaları istendi.⁴² Tanzimat'ın öngördüğü yenilikleri ve bunların uygulanması sırasında karşılaşılan güçlükleri yerinde incelemek üzere 1840 yılında Anadolu ve Rumeli'ye müfettiş heyetleri gönderildiyse de bu ilk girişim başarısızlıkla sonuçlandı. Aralık 1850 tarihinde Rumeli'yi teftiş için gönderilmiş olan İsmet ve Sami paşalar Üsküp Eyaletinde de incelemelerde bulundu.⁴³ Bu uygulama daha sonraki senelerde de tekrarlandı.⁴⁴ 4 Aralık 1851 yılında müfettişlerin kaza kaza dolaşmalarına son verilerek teftişlerini sancak merkezlerinde yapmaları istendi. Bu sayede yıllık muhasebe defterleri kontrol edilerek halktan fazla vergi alınmasının önüne geçilebildi.⁴⁵

Teftişin yanı sıra Tanzimat reformlarının karşılaştığı güçlüklerin önlenmesi ve uygulamanın daha etkin hâle getirilmesi için başka yöntemler de denendi. Abdülmecit'in bu düşünceleri ve direktifleri doğrultusunda Meclis-i Vala başkan Süleyman Paşa tarafından toplanarak Tanzimat'ın uygulanmasında görülen aksaklıklara çözüm için bazı kararlar aldılar. Buna göre Tanzimat'ın tam anlamıyla uygulanması ve istenilen mali ve idari

⁴² BOA, A. DVN. MHM., no. 8/A – 93; Rumeli eyaletlerini teftiş etmek üzere bir müfettiş görevlendirilmesine karşın buna ek olarak *Tuna Sahil Eyaletlerini* teftiş etmek üzere de Şekip Efendi tayin edilmiş ve kendisine tahsis edilen vapurla Varna'ya giderek neredeyse diğer müfettişlerle aynı zamanda çalışmalarına başlamıştır. Rumeli Müfettişi Sami Paşa'nın maiyetinde bulunan Ethem ve Ahmet Necip Beylerin rütbeleri de konularına uygun şekilde düzenlenirken, yine aynı heyette bulunan Salih Efendi'nin rütbe terfi işlemlerine iltimas şaibeleri karışmıştır. Şekip Efendi'nin yanından Kuleli Hastanesi doktorlarından Limonidis Efendi de bulunmaktaydı: BOA, A.MKT. NZD, no. 34/96.

⁴³ BOA, A.MKT. UM, no. 42/35.

⁴⁴ Gönderilen müfettişler hakkında bkz T. V. defa 198 (Gurre-i R. evvel/3 Mayıs 1840); T.V., defa 230 (27 C.ahir 1257/18 Ağustos 1841); Seyitdanlıoğlu, *Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye*, s. 247-249.

⁴⁵ Fatih Sadık Torun, "Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanma Süreci", *Karadeniz Araştırmaları*, Kış 2012, sayı 32, s. 81-97; Metin Ünver, "Tanzimat Taşrasının İstanbul Buluşması: İmar Meclislerinin Kuruluşu Süreci [Istanbul Meeting of Provincial Administrators of Tanzimat: the Process of the Establishment of the Improvement Commissions]" in *Eskiçağ'dan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, ed. Feridun M. Emecen, İstanbul 2009, s. 119 - 160.

sonuçların alınabilmesi ve yeni ıslahatlar yapılabilmesi için öncelikle uygulama kapsamındaki bölgelerin yerel sorunlarının iyi bilinmesi gerektiği sonucuna varıldı. Bunun için her bölgeden muteber, mutemet ve “Erbâb-ı Dirâyet” birkaç ileri gelen ve kocabaşılardan bir kişinin İstanbul’a gelerek düşüncelerini padişaha yazılı olarak sunma imkânı verildi. Taşradan gelen bu kişilerin yol masraflarının ise mahalli maliye sandıklarından karşılanması ve İstanbul’da büyük memurların evlerinde konaklamaları sağlandı. Bu görüşmeler sonunda emlak ve temettü tahrirleri için Üsküp ve diğer eyaletlerde denetimi gerçekleştirecek olan geçici İmar Meclislerinin kurulmasına karar verildi.⁴⁶

Geçici İmar Meclislerinin kuruluşu ve görevleri için imparatorluk Anadolu ve Rumeli’de on görev bölgesine ayrılarak her bölgeye üçer kişiden oluşan İmar Meclisleri gönderildi.⁴⁷ Geçici imar meclislerine bölgelerinin sorunlarını tespit etmek, bölgenin imarını, ticaretini ve tarımını geliştirecek önlemler almak, halkın güvenlik ve refah içerisinde yaşamasını sağlamak gibi görevler verilmişti. İmar meclisleri izlenimlerini ve neler yapılması gerektiğini raporlar halinde İstanbul’a bildirecek ve onlara göre gerekenler yapılacaktı. Ayrıca her bölgenin iki temsilcisi de bu meclislerin çalışmalarında yardımcı olacaktı. Teşkil edilen her bölgeye meclis üyeleri gönderilirken kendilerine yapacakları işlere ilişkin birer talimat verildi. Bu görevliler 7-8 aylık bir süre ile şehir ve kasabaları gezecek gittikleri yörelerde askeri, idari, mali ve şer’i konularla inceleme ve denetlemelerde bulunacaktı.⁴⁸

Bu emir doğrultusunda Üsküp Eyaleti İmar Meclisi 1845 senesinde kuruldu. Üsküp İmar Meclisi başkanlığına Hurşid Paşa tayin edildi.⁴⁹ Bu meclis eyalet genelinde eğitim⁵⁰, sağlık⁵¹, ticaret⁵², vergi⁵³, ziraat⁵⁴ ve diğer

⁴⁶ Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Parlamento Geleneğimiz Çerçevesinde Tanzimat Meclisleri”, *Türkiye Günlüğü*, sayı 8, 1989, s. 60-64.

⁴⁷ Ebubekir Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 86-87; Musa Çadırcı, “*Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)*”, *Belleten*, cilt *LIII* sayı 207-208, Ankara 1989, s. 237-257; Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara 1993, s. 108; Ali Akyıldız, “Osmanlı Merkez ve Taşra Teşkilâtlarının Yeniden Yapılanma Süreci (1836-1856)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 3, Cilt - sf 57-92; Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sayı 3, Ocak 1992, s. 323-332; Geçici Mimar Meclisleri ve görevli memurların listesi için bkz. Ahmet Lütfi Efendi, *age*, s. 1189.

⁴⁸ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin ...*, s. 516.

⁴⁹ BOA, *A.MKT*, no. 20/59.

⁵⁰ BOA, *A.MKT*, no. 31/82.

alanlarda yapılması gereken yeniliklere dair çalışmalar yaptı.⁵⁵ Mesela 1845 senesinde Üsküp Meclis-i İmariyesi eyalete bağlı Kalkandelen ve Gostivar'da görev yapan öğretmenlere maaş bağlanmasına dair mazbata hazırladı.⁵⁶ Diğer bir örnek ise Üsküp Sancağı'na bağlı olan Kratova ve Koçane kazalarında tarımın geliştirilmesi adına dut ağacı dikimine ve harman zamanı döven kullanılmasına dair tutulan mazbatadır.⁵⁷

B) 1849 Eyalet Meclisleri Talimatnamesi Sonrası Üsküp Eyaleti

Mülkiye düzenlemeleriyle birlikte eyalet yönetiminde görevli olanların vazife tanımlarının netleştirilmesine ve kanunlara göre iş yapma usulünün yerleştirilmesine çalışılmıştır. Fakat 1842 tarihli düzenlemeler sonrasında eyalet teşkilatında yapılan en önemli değişiklikler 1849 yılında yapıldı. Valilerin görevlerini tespit etmek üzere 1849 tarihli Eyalet Meclisleri Talimatnamesine ek olarak çıkarılan yönetmelikte, kendilerinin iç güvenlik konusunda yapmaları gerekenler de sıralandı. Buna göre yol güvenliğinin sağlanması valilerin en çok dikkat etmesi gereken konu olup eyaletlerinde iç güvenliğin tam olarak sağlanması başarılarının temel ölçütü olacaktır. Ayrıca eyaletin herhangi bir bölgesinde eşkıya görüldüğü haber alındığı takdirde üzerlerine gerektiği kadar kolluk kuvveti gönderilecek, iyilikle teslim olmaları sağlanamazsa yönetmeliklere göre zor kullanarak hareketleri önlenecekti.⁵⁸

1849 düzenlemelerinde öne çıkan özellik; valinin yetkilerinde kaza müdürün seçilmesi dışında azalma olmaktan ziyade, meclisin mali, askeri, yargı, güvenlik, beledi işlerde yetki ve sorumluluğunun ön plana çıkarılmış olduğu anlaşılıyor. Bu talimatname ile eyalet meclisleri yöneticilerin denetlenmesi, suç işleyenlerin belirlenmesi, halkın can, mal ve ırz güvenliğinin sağlanması, sağlık ve eğitim öğretim işleriyle ilgilenilmesi, halkın refahı için gerekli bayındırlık işlerinin takibi gibi daha önceki meclislerin görevlerini üstleniyorlardı. Meclis, hangi davanın şer'i hangi

⁵¹ BOA, A.MKT, no. 31/81.

⁵² BOA, A.MKT, no. 26/94.

⁵³ BOA, A.MKT, no. 26/51.

⁵⁴ BOA, A.MKT, no. 26/56.

⁵⁵ BOA, A.MKT, no. 26/58.

⁵⁶ BOA, A.MKT, no. 26/62.

⁵⁷ BOA, A.MKT, no. 26/93.

⁵⁸ Musa Çadırcı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864)", *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, Ed. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s. 259-285.

davanın mecliste görüşüleceğine karar vermede ve hatta güvenlikte kullanılacak askerlerin istihdamında dahi yetkili kılındı. Bu nedenle merkezin taşrada 1849 düzenlemeleri ile valinin karşısında onun suistimallerini engelleyecek ve dengeleyecek yeni bir güç oluşturuldu.⁵⁹ Bu yeni düzenlemede sorunlar devam etse de, eyalet yönetiminin etkinliği arttı. Müşirler düzeni koruyor ve vergi topluyor, meclisler de halkın refahı için çalışıyor, yol yapımı ve diğer konularda merkez ile istişare ediyordu.⁶⁰

1849 yılı düzenlemesinin ardından Üsküp Eyaleti idari yapısında bazı değişiklikler meydana geldi ve Prizren eyalet merkezi yapıldı. Prizren Kazası'nın merkez olmasından sonra Vali İsmail Paşa ile Eyalet Defterdarı Hamdi Bey Prizren'e, Prizren Kaymakamı Ahmet Bey de Üsküp Kaymakamlığı'na nakledildi.⁶¹

Yapılan bu değişiklik sonrasında Kalkandelen, Vranja ve İpek kazaları Prizren Kazası'nda ve diğer kazalar da kaymakamlıkla idare edilmek üzere Üsküp Livası'nda kaldı. Ayrıca Kratova, Koçane, Yakova ve Eğridere kazaları da Üsküp'e ilhak edildi. Fakat kısa bir süre sonra Yakova ahali kazalarının Üsküp'e 26, Prizren'e ise 6 saatlik bir uzaklıkta olması nedeniyle tekrar Prizren'e bağlanmasını talep etti. Meclis-i Vâlâ, teklifi yerinde bularak Yakova'nın Prizren'e bağlanmasına karar verdi.⁶²

1851 senesinde Üsküp Eyaleti merkez Prizren olmak üzere Üsküp ve Priştine livalarından oluşmaktaydı. Üsküp Kaymakamı Kapucubaşı Ahmet Bey⁶³, Priştine Kaymakamı Kapucubaşı Hüseyin Bey idi.⁶⁴ Eyalet Defterdarı

⁵⁹ Ayla Efe, "Osmanlı İmparatorluğu'nda..", s. 101, Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri, Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, İstanbul, 2008, s.21; Metin Ünver, *Tanzimat'ın Midilli Adası'nda Tatbiki*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 2006, s.55.

⁶⁰ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin ...*, s.222; Selda Kılıç, "Tanzimat'ın İlanından 1864 Düzenlemesinin Uygulanmasına Kadar Geçen Dönemde Valilik Kurumu", *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVIII/45, 2009, s. 50.

⁶¹ BOA, *Sadaret Evrakı Mektubi Kalemi Nezaret ve Deavi (A.MKT. NZD)*, no. 11/32; 14/95; *Sadaret Teşrifat Kalemi (A.TŞF)*, no. 8/46; *İ. MVL*, no.168/4977; *Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat (A.MKT. UM)*, no. 19/51; 15/89.

⁶² BOA, *Sadaret Âmedî Kalemi (A.AMD)*, no. 26/70; *İ. MVL*, no. 5883.

⁶³ BOA, *A.TŞF*, no. 12/3; 13/51.

⁶⁴ *S.D.A.O*, sene 1267, s. 67.

da Hamid Efendi'ydi.⁶⁵ 1852 senesinde eyaletin idari yapısında herhangi bir değişiklik meydana gelmemiştir.⁶⁶

Tablo 2. 1850 Yılı Üsküp Eyaleti ⁶⁷		
Üsküp Livası	Priştine Livası	Prizren Livası
Koçane	Geylan	Altunili
Eğridere	Vulçitrın	İpek
Vranya	-	Bihor
Kratova	-	Tırgovişte
Kalkandelen	-	-
Kumanova	-	-

C) 1852 ve 1858 Düzenlemeleri Sonrasında Üsküp Eyaleti

Tanzimat'tan sonra yerelde oluşturulan meclislere özellikle mali konularda geniş yetkiler verilerek valilerin yetkileri sınırlandırıldı. Bütün bu uygulamalar ile devlet gelirlerini artırma, can ve mal güvenliğini sağlama, rüşveti ve yolsuzluğu önleme gibi hedefleri olan devlet adamları istenilen sonucu elde edememişlerdi. Bu gerekçelerle taşra idaresinde yeni düzenlemeleri öngören bir ferman 28 Kasım 1852 çıkarılarak yürürlüğe kondu. Bu fermanla valilere geniş yetkiler verildi. Vali taşra meclislerinin üyelerini, kaymakam ve müdürleri atamak ya da azletmek, mali hesapları incelemek, askeri birlikleri göreve çağırma gibi yetkilerle donatıldı. Ayrıca defterdarın vali üzerindeki teftiş hakkı elinden alındı ve valinin kamu asayişini ve düzenini sağlanmasındaki yetkileri de genişletildi.⁶⁸ Ardından mülki idare kademeleri *eyalet-sancak-kaza*, biçiminde belirlendi. Bunun yanında eyalete bağlı olmayan müstakil sancak terimi de mülki idarede yer almaya başladı.⁶⁹ Doğrudan merkeze bağlı müstakil sancakların idaresi *mutasarrıfa*, eyaletlere bağlı sancakların idareleri *kaymakamlara* ve

⁶⁵BOA, MVL, no. 249/5.

⁶⁶S.D.A.O, sene 1268, s. 68.

⁶⁷Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye (S.D.A.O), sene 1266, s. 65; BOA, İ. MVL, no.175/5186.

⁶⁸Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, Kaknüs Yayınevi, İstanbul 1999, s.108.

⁶⁹Mutasarrıf hakkında bkz: Ali Fuat Öreñç, "Mutasarrıf", *DİA*, c. XXXI, İstanbul 2006, s. 377-379.

kazaların idareleri de *müdürlere* bırakıldı.⁷⁰ Yapılan düzenlemeler Üsküp Eyaleti'nde de tatbik edildi. Aralık 1852'de eyalet bünyesinde kaymakamlıkla idare edilen Priştine Livası müdürlüğe dönüştürülerek Prizren Kaymakamlığı'na ilhak edildi.⁷¹ Priştine Müdürlüğü'ne de Kumanova eski Müdürü Hasan Bey atandı.⁷² Kısa bir süre sonra da Üsküp Eyaleti'nde mutasarrıflık oluşturuldu.⁷³ Mir-i Mirandan Akif Paşa⁷⁴ da mutasarrıf olarak tayin edildi.⁷⁵

1855 senesinde Üsküp Eyaleti, Prizren ve Üsküp livaları ile bu livalara bağlı on bir kazadan oluşmaktaydı. Daha önce Üsküp Livası'na bağlı Kumanova, Kalkandelen ve Vranja kazaları Prizren Livası'na bağlandı. Ayrıca Nisan 1855'te Manastır Sancağı'na tabi Köprülü Kazası layıkıyla idare edilemediğinden burada bir takım yol kesme, cinayet ve gasp gibi olaylar meydana gelmekteydi. Yaşanan bu hadiselerin ardından buranın Üsküp'e ilhakı talebi Meclis-i Vâlâ'ya iletildi.⁷⁶ Temmuz 1855 tarihinde Manastır Meclisince de bu konu hakkında bir mazbata düzenlendi. Mazbatada Köprülü Kazası'yla komşu olan Niksos Kazası'nın da Manastır'a 20 saat mesafede olmasına rağmen buranın idaresinde şimdiye kadar zorluk ve müşkülât çekilmediği ifade edildi. Ayrıca Köprülü Kazası'nın Üsküp'e ilhakı hakkında ahalinin rahatsız olduğu vurgulandı. Kazanın Üsküp'e ilhakının sadece kendi özel işleri için Manastır'a gitmek zorunda olan bazı kimselerin yararına olacağı tahkik edildi ve Üsküp'e ilhakın uygun olmayacağı Meclis-i Vâlâ'ya iletildi.⁷⁷ Yapılan görüşmeler sonunda Köprülü

⁷⁰ Talât Mümtaz Yaman, *Osmanlı İmparatorluğu Mülki İdaresinde Avrupalılaştırma Hakkında Bir Kalem Tecrübesi*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1940, s.125; Nizam Önen-Cenk Reyhan, *a.e.*, s. 143.

⁷¹ BOA, A.MKT. NZD, no. 66/41; MVL, no. 253/62.

⁷² BOA, A.TŞF, no. 14/85.

⁷³ BOA, C.DH, no. 99/4915.

⁷⁴ Akif Paşa'ya memuriyetine başladıktan sonra vezaret rütbesi de tevcih edilmesi istenmiştir ancak *mir-i miranlık* rütbesini yeni aldığından *vezaret* rütbesine yükseltilmesi mümkün olmamıştır: BOA, *Sadâret Evrakı Mektubî Kalemi Mühimme (A.MKT. MHM)*, no.62/31; BOA, *Hâriciye Nezâreti Siyasî Evrak (HR. SYS)*, no. 120/40; A.MKT. MHM, no. 118/42; 120/56; BOA, A.MKT. UM, no. 293/92; A.TŞF, no. 27/8; Akif Paşa Tırhala Mutasarrıflığı'na tayin edilmiştir: BOA, C.DH, no. 148/7396.

⁷⁵ BOA, A.MKT.NZD, no. 111/80; BOA, İ.DH., no. 297/18758; *Sadaret Divan (Beylikçi) Kalemi (A.DVN)*, no. 95/57; *İrâde Mesail-i Mühimme (İ.MMS)*, no. 1/9; C.DH, no.148/7396; BOA, *Hariciye Nezareti, Mektubî Kalemi (HR. MKT)*, no. 120/43.

⁷⁶ BOA, A.MKT. NZD, no. 143/46.

⁷⁷ BOA, A.MKT. UM, no. 192/62; 199/87; MVL, no. 162/112.

Kazası'nın Manastır Sancağı'na bağlılığının devamına Meclis-i Vâlâ tarafından karar verildi.⁷⁸

1858 düzenlemeleri ile valinin dışında sancak ve kaza düzeyinde görev ve yetki verilen idari amirlerinde sorumlulukları bir kez daha yeniden düzenlenmiştir. Kaymakam valinin kullandığı benzer yetkileri sancak düzeyinde kullanır hâle getirilmiştir. Lakin yetkilerini valinin gözetiminde kullanabilecektir. İdari, mali ve güvenlik işlerinden sorumlu kılınan kaza müdürleri ise kaymakamlara göre daha bağımsızdır. Ama gerek vali gerekse mutasarrıf, kaymakam gibi büyük, küçük tüm memurların kanuna saygı gösterme mecburiyetine, 1846 ve 1849 düzenlemelerinde olduğu gibi bir kez daha vurgu yapmıştır.⁷⁹

1858 senesinde yayımlanan talimatnamenin ardından eyalet merkezinin başka bir yere taşınması gündeme geldi. Üsküp, Kalkandelen, Kumanova, Vranja, Palanka, Kratova ve Koçane kazaları Hıristiyan ahalisinin eyalet merkezinin Prizren'den Üsküp Şehrine nakledilmesine dair bir talepleri oldu. Bu talep üzerine yazılan emirnamede Prizren Sancağı'nın coğrafi konumunun önemi dikkate alınarak eyalet merkezi seçildiği ve bu durumun hâlâ devam ettiği belirtilerek merkezin yeniden Üsküp'e taşınmasının mümkün olmadığı ifade edildi.⁸⁰ 1858-1863 seneleri arasında Üsküp Eyaleti'nin idari taksimatı aşağıdaki gibiydi⁸¹;

⁷⁸ *S.D.A.O.*, sene 1271, s. 77.

⁷⁹ Ayla Efe, "Osmanlı İmparatorluğu'nda...", s. 106.

⁸⁰ BOA, *MVL*, no. 901/4.

⁸¹ *S.D.A.O.*, sene 1271, s. 78; *MVL*, no. 221/94; sene 1275, s. 67; sene 1278, s. 129; sene 1279, s. 136; sene 1280, s. 160; Rusya'nın Rumeli'de bilhassa Niş Sancağı'nda Hıristiyan tebaanın zulme uğradığına dair iddiaları gündeme getirip bu yönde neşriyatta bulunması ve bu zulmün engellenmesi için yabancılardan oluşan bir teftiş komisyonunun kurulması talebi üzerine devrin sadrazamı Rüştü Paşa teklife tepki göstererek böyle bir komisyon yerine durumu yerinde görmek için doğrudan teftiş görevinin kendisi tarafından yerine getirileceğini iletmıştır. Ancak bu sırada Sadarettin indirilmesi üzerine yerine bu makama gelen Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa Fransız elçisinin de baskısıyla Varna, Şumnu, Rusçuk, Vidin, Niş, Priştine, Üsküp, Köprülü, Pirlepe, Manastır ve Selanik vilayetlerini kapsayan teftiş gezisine çıkmıştır. Sadrazam, 1 Haziran 1860 tarihinde Divan-ı Hümayun Beylikçisi Atıf, Meclis-i Vala üyelerinden Besim Bey, Pavlaki Efendi, Fotyadi Bey, Bulgar halkından Gavriyel ve Barutçubaşı oğlu Artin Efendiler ile Cevdet Paşa'dan oluşan maiyetiyle İstanbul'dan hareket etmişlerdi. Sadrazamın Rumeli teftişi hem Avrupalı devletleri ikna etmek hem de Rumeli ahalisinin idarenin iyileştigiğine inandırılması amacıyla yapılmıştır; . BOA, *İ. MTZ*, no. 3/65; *A. DVN*, no. 151 - 62/1; *A.MKT. NZD*, no.310/12; 311/37; *A.MKT. UM*, no. 554/29; *MVL*, no. 964/46; Ayrıca bkz. Y. Köksal, D.Er, "Tanzimat Döneminde Bulgaristan Kıbrıslı Mehmet

Prizren Livası: Kalkandelen, Kumanova, Vranja, İpek, Yakova maa Altunili, Priştine, Geylan, Vulçitrin.

Üsküp Livası: Kıratovalı, Koçana, Eğridere

1863 senesine gelindiğinde Üsküp Valisi Mustafa Paşa'nın eyalette yapılması istenilen reformları tam manasıyla uygulayamaması nedeniyle Üsküp Eyaleti'nin Niş Eyaleti'yle birleştirilmesine karar verildi. Böylece Üsküp Eyaleti ortadan kalkmış oldu.⁸² Bununla birlikte halkın resmi işlerinin takibinin kolaylaştırılması için Üsküp Sancağı Prizren Mutasarrıflığı'ndan ayrılarak Niş Eyaleti'ne ilhak edildi.⁸³ Bunun yanında Üsküp Mutasarrıflığı ünvanının Prizren Mutasarrıflığı'na⁸⁴ dönüştürülmesine de Meclis-i Vâlâ'da karar verildi.⁸⁵

1844 senesinde kurulan Üsküp Eyaleti ortadan kalktı. 1867 senesinde ise Üsküp Eyaleti yeniden oluşturuldu ve valiliğine de Vezir İsmail Paşa getirildi.⁸⁶

D) 1864 Nizamnamesi Sonrası Üsküp Eyaleti'nin Lağvı ve Vilayet Teşkilatının Oluşturulması

Tanzimat'ın ilanından, 1864 yılında gerçekleştirilecek olan vilayet idaresi ıslahatına kadar geçen dönemde şehir yaşantısına dair öngörülen yenilikler imparatorluğun tamamında arzu edilen seviyeye ulaştırılmadı. Bu durum çeşitli tepkilere neden oldu. Ayrıca Avrupa devletlerinin yeniliklerin

---

Emin Paşa'nın Rumeli Teftişi" *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk ve Bulgar İlişkileri Sempozyumu*, Eskişehir, 2005, s.367-372.

⁸² BOA, *İ.MMS*, no. 26/1142; *S.D.A.O.*, sene 1281, s. 65.

⁸³ BOA, *A.MKT. MHM*, no. 259/4; 288/88; *İ. MVL*, no. 499/22549.

⁸⁴ *Üsküp Livası*: Kıratovalı, Eğridere, İştib, Radovişte, Kumanova, Maliş Nahiye-i Koçana; *Prizren Livası*: Kalkandelen, Novabarde Nam Diğer Geylan, Priştine, Vulçitrin, Yakova Maa Altunili, İpek, Nahiye-i Gora: *S.D.A.O.*, sene 1282, s. 152.

⁸⁵ Bu arada Kalkandelen Kazası'nın da Üsküp Kaymakamlığı'na katılmasına da karar verilmiştir: BOA, *A.MKT. MHM*, no. 289/24; Üsküp Sancağı'nın Niş Eyaleti'ne ilhak edilmesi Üsküp halkı tarafından sevinçle karşılandı ve bu durum Üsküp Kaymakamlığı tarafından Sadarete bildirildi: *MVL*, no. 959/100; 974/40; Bu tarihte Üsküp Kaymakamı Miri mirandan Ahmet Paşa'yı: *S.D.A.O.*, sene 1281, s. 65; 1865 yılından itibaren Rumeli'de, Anadolu'da ve Arabistan'da yeni vilayetler kurulmaya başlanmıştır. 1865 senesinde de Rumeli Eyaleti'nden ayrılan Üsküp Sancağı Prizren Eyaleti'ne ilhak edilmiştir: BOA, *A.MKT. MHM*, no. 366/3; *Üsküp Livası*: Kıratovalı, Eğridere, İştib, Radovişte, Kumanova, Maliş Nahiye-i Koçana; *Prizren Livası*: Kalkandelen, Novabarde Nam Diğer Geylan, Priştine, Vulçitrin, Yakova Maa Altunili, İpek, Nahiye-i Gora: *S.D.A.O.*, sene 1282, s. 152.

⁸⁶ *S.D.A.O.*, sene 1281, s. 88.

yeterince uygulanmadığı gerekçesiyle sürekli müdahaleleri Kırım Harbi bitiminde 1856'da Islahat Fermanı'nın ilanı sonucunu getirdi. Esasta Tanzimat'la uygulanmak istenen ana ilkeleri içeren bu fermanın yürürlüğe girmesi de müdahaleleri önleyemedi. Bu arada bazı bölgelerde hoşnutsuzluk ve isyanlar baş gösterdi. Rumeli ve Lübnan'da ortaya çıkan karışıklıklar ve Avrupa Devletleri'nin olaya karışmaları, Osmanlı ricalini bütün ülkeyi kapsayan yeni bir ıslahat yapmaya yöneltti⁸⁷. Nitekim Ali ve Fuat paşaların girişimleriyle hazırlanan yeni Vilâyet Nizamnamesi 8 Kasım 1864 tarihinde ilan edildi⁸⁸. 1864 yılında Vilâyet Nizamnamesinin çıkarılmasıyla ülkenin idari teşkilatı Fransız örneğine göre düzenlendi. Öyle ki ülke, Fransa'daki "department"lerin karşılığı olarak *vilayet*, "arrondissement"lerin karşılığı olarak *liva* ve "canton"ların karşılığı olarak da *kazalara* ayrıldı. Fransız yönetim örgütlenmesini örnek alan 1864 Nizamnamesi ile her şeyden önce idari taksimat alanında değişikliğe gidildi ve en büyük yönetim birimi eyalet yerine vilayet olarak belirlendi⁸⁹. Yeni nizamname ile her vilayet kendine bağlı bir sancağa, her sancak kazalara, her kaza da karyelere ve kırsal köy grupları olan nahiyelere bölündü⁹⁰. Vilayet Nizamnamesi ile eyalet ve sancak meclislerinin idari ve adli görevleri eskiye nazaran bariz şekilde birbirinden ayrıldı. İdari sahada vilayet ve liva meclis-i idareleri kuruldu, yargı sahasında da nizamiye mahkemeleri adı verilen meclisler teşkil edildi. Bu düzenlemelerle devletin mülki taksimatı değiştirilerek ülke vilayet, liva, kaza, nahiy ve köy olarak bölündü, vilayetlerin başına vali, livaların başına mutasarrıf, kazaların başına kaymakam getirildi⁹¹. Ayrıca idari yetkileri olan meclisler oluşturuldu⁹².

⁸⁷ M. Seyitdanlıoğlu, "Bir Belge-Yerel Yönetim Metinleri (III) Tuna Vilâyeti Nizamnamesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, c. V, s. 2, 1996, s. 68.

⁸⁸ M. Reşat Yıldırım, *1864 Vilâyet Nizamnamesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi, İstanbul 1977, s. 3-50; Muzaffer Sencer, *Türkiye'nin Yönetim Yapısı*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986, s. 79; Vilâyet Nizamnamesi metni için bkz. *Düster* I. Tertip, c. I, s. 608-624.

⁸⁹ William Bennet Munro, *Fransa'nın Taşra İdaresi*, California Teknoloji Enstitüsü, (Çev. V. Tönük) s. 156-182; Mareel Waline, Fransız İdare Hukukunda Vilayet, (çev. V. Tönük) *İdare Dergisi*, sayı: 170, Eylül-Ekim 1944, s.113-131; Mehmet Tarcan, "Fransa'da Valilik Müessesesi", *İdare Dergisi*, sayı: 357, Şubat 1977, s.110-125.

⁹⁰ Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876)*, (çev. Osman Akınbay), Agora Yayınları, İstanbul 2005, s. 153.

⁹¹ 1864 tarihinden itibaren eyalet sisteminden vilayet sistemine geçilince yeni sistem ilk defa Mithat Paşa'nın valiliğe getirildiği Tuna Vilayeti'nde uygulanmaya başlandı. Yeni idare sistemine göre: *Vilayetler mutasarrıflıklara, mutasarrıflıklar da kazalara* bölünüyordu. Tuna

1867 senesinde Üsküp Eyaleti yeniden oluşturuldu. Fakat eyalette yeni sistemin tatbiki ancak 1868 yılında mümkün oldu. Bu tarihte Üsküp'te bir vilayet teşkilatı kuruldu⁹³. Üsküp Vilayeti ismini alan bu küçük vilayet Prizren ve Üsküp sancaklarından ibaretti⁹⁴. Kısa bir süre içerisinde de vilayet için gerekli memurlar tayin edildi⁹⁵. Üsküp Vilayeti; iki sancak ve on altı kazadan meydana gelmekteydi⁹⁶. Vilayet merkezi Prizren Sancağı idi⁹⁷.

Üsküp Sancağı: Kalkandelen, Eğridere, Kratova, Koçane, Kumanova, İştib, Radovişte, Maliş.

*Prizren Sancağı*⁹⁸: Prizren, Maa Geylan Novabarde, Loma, Priştine, Vulçitrın, Yakova, İpek.

Üsküp'te vilayet teşkilatının kurulmasından kısa bir süre sonra yani Temmuz 1868'de İşkodra ve Üsküp vilayetleri halkı *Kiga* olması ve vilayet halklarının lisanca ve adetçe birbirine olan yakınlığından dolayı bu iki

---

Vilayeti; Üsküp, Vidin, Niş, Vidin ve Silistre eyaletleri birleştirilerek kuruldu: BOA, *A.MKT. MHM*, no. 315/68; *MVL*, no. 1018/11.

⁹² İ. Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, TTK, Ankara 2000, s. 57; S. Kılıç, "1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa", *A.Ü. DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. XXIV, s. 37, (2005), s. 101; Mehmet Çelik, *Balkanlar'da Tanzimat: Midhat Paşa'nın Tuna Vilâyeti Valiliği (1864-1868)*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 47; Ekrem Buğra Ekinci, *Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2004, s. 164-172; Bekir Parlak, "Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Taşra Yönetimine İlişkin Anayasal -Yasal Gelişmeler ve Cumhuriyete Yansımalar, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı 11 (Kasım 2001 – Ocak 2002), s. 39; İsmail Selimoğlu, *Osmanlı Devleti'nde Tuna Vilayeti (1864-1878)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995, s. 20, 22; İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2007, s.427-435; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.VII, TTK., Ankara 1988, s. 156; Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri VI: 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, c. 5, sa. 5, 1996, s. 89.

⁹³ 1867 senesinde Üsküp hâlâ eyalet sistemiyle idare edilmekteydi: *S.D.A.O.*, sene 1284, s. 88.

⁹⁴ BOA, *İ. MMS*, no. 35/1474.

⁹⁵ BOA, *A.MKT. MHM*, no. 398/3.

⁹⁶ *S.D.A.O.*, sene 1285, s. 175.

⁹⁷ BOA, *İ.MMS*, no.133/5692; BOA, *Babiâli Evrak Odası Ayniyat Defterleri (BEO. AYN.d)*, no. 844, s. 12; Birleşme sonrasında Drahofça Müdürlüğü lağvedilmiştir. Buradan hasıl olan aylık 9.000 kuruştan 2.500 kuruş mal baş kâtibi Ali Rıza Efendi'nin maaşına zam ve memuriyeti muhasebeciliğe tahvil edilmiştir: BOA, *MVL*, no. 1025/18.

⁹⁸ Prizren Mutasarrıflığı Mayıs 1867 tarihinde eyallete tahvil olunmuş ve gerekli memurlar da tayin edilmiştir: BOA, *A.MKT. MHM*, no. 383/16; *İ. MMS*, no. 32/1334.

vilayetin birleştirilmesi talebi İşkodra Valiliği tarafından Sadarete iletildi⁹⁹. İşkodra valisinin talebi Şura-yı Devlet'in mülkiye dairesinden tanzim olunduktan sonra heyet-i umumiyesinde mütalaa olundu. Mütalaa sonrasında iki vilayetin müstakil birer vilayet teşkil edilecek durumda olmadığı, daha önce bunların birleştirilmesi düşünülmüş ise de bunun bir faydasının görülemeyeceği mülhazasıyla kararın te'hir edildiği belirtildi. Lakin bu iki vilayet halkının *Kiga* ahalisinden oldukları, lisanca ve adetçe birbirlerine yakın olmaları nedeniyle Üsküp ve İşkodra vilayetlerinin birleştirilmesine karar verildi. Aynı emirle de Debre Sancağı'nın İşkodra'ya ilhakıyla İşkodra'da bir vilayet teşkil olunması uygun görüldü¹⁰⁰.

Eylül 1868'de Üsküp Vilayeti'nin İşkodra Vilayeti'ne ilhakında verilen karar gereğince Üsküp Sancağı'na bağlı Kalkandelen Kazası Debre Sancağı'na ilhak oldu. Üsküp'e tabi olan diğer kazalar da Manastır Sancağı'ndan idare ettirildi. Bu durum İşkodra ve Selanik vilayetleri valiliklerine bildirildi¹⁰¹. Üsküp'ün İşkodra Vilayeti'ne ilhakı ile daha önce Bosna Vilayeti'ne bağlanan Gosine Kazası¹⁰² halkının bu durumdan nahoş olmaları nedeniyle tekrar İşkodra Vilayeti'ne bağlandı¹⁰³. Üsküp Vilayeti¹⁰⁴ bünyesinde yer alan Prizren Sancağı¹⁰⁵ da İşkodra Valiliği'ne ilhak edildi¹⁰⁶.

⁹⁹ Yakup Ahabab, *The Shkodra Banner Administrative Structure During The Tanzimat Period (1839-1876)*, 2nd. International Balkan Annual Conference 2012, *Conference Proceeding Book*, Volume 2, Tiran, s. 673-680.

¹⁰⁰ BOA, *İ. MMS*, no. 35/1474; Üsküp Vilayeti'nin bir kısım sancakları İşkodra'ya, bir kısmı da Selanik'e ilhak edildi. Yeniden oluşturulduktan sonra İşkodra Vilayeti'nin eski tahsisatı olan 192.488 kuruşa 110.102 kuruş daha ilave edildi. Üsküp Sancağı'nın Selanik Vilayeti'ne ilhak edilmesinden sonra Selanik Vilayeti tahsisatına da 125.610 kuruş daha tahsis edildi ve mevcut memur maaşlarına da zam yapıldı. Üsküp Vilayeti lağvedildiğinden Vali İsmail Paşa azledildi. İsmail Paşa'ya da 8.500 kuruş ma'zuliyet maaşı verildi. Bu arada istifa eden Prizren mutasarrıfının, yeni bir mutasarrıf tayin edilene kadar görevine devam etmesi de uygun bulundu: BOA, *Cevdet Evkaf (C. EV)*, no. 546/27577; *İ.ŞD*, no. 12/577; 6/330; *A.MKT. MHM*, no. 412/31; 413/23; 366/6.

¹⁰¹ BOA, *A.MKT. MHM*, no. 421/71.

¹⁰² BOA, *MVL*, no. 1047/113.

¹⁰³ BOA, *A.MKT. MHM*, no. 412/31; *S.D.A.O.*, sene 1284, s. 167.

¹⁰⁴ Ekim 1868'de Üsküp Mutasarrıfı Şakir Paşa yetersizliğinden dolayı görevinden alınarak yerine Drama Mutasarrıfı Ahmet Paşa tayin edilmiştir: BOA, *İ.ŞD*, no. 11/525.

¹⁰⁵ İşkodra, Prizren ve Debre sancaklarının birleştirilerek bir vilayet teşkil olunmuştur. Prizren Sancağı Mayıs 1869'da Mutasarrıflık yapılmıştır: BOA, *İ.DH*, no. 592/41199.

¹⁰⁶ Üsküp Sancağı ise Selanik Vilayeti bünyesinde yer almıştır Nisan 1869'da Tetova Kazası Üsküp Sancağına dâhilinde yer alırken Debre Mutasarrıflığı'na ilhak olmuştur. 1868 düzenlemesinden sonra mülki yapı şöyle şekillenmiştir; *Selanik Vilayeti*; Selanik, Manastır, Siroz, Drama, Kesriye, Üsküp; *İşkodra Vilayeti*; İşkodra, Prizren, Debre: *S.D.A.O.*, sene 1286,

1844 senesinde kurulan ve 1867 yılından yeniden teşkil edilen Üsküp Eyaleti'nde toplam 11 vali görev yaptı. Vilayet teşkilatının ardından Üsküp Vilayeti'nde sadece İsmail Hakkı Paşa görev yaptı. İsmail Paşa 1 yıl 9 ay bu vazifesini ifa etti ve vilayetin lağvedilmesi ile azledildi¹⁰⁷.

Sonuç

Üsküp Eyaleti, Tanzimat sonrası idari yapıyı iyileştirme ve yeniden yapılandırma sürecinin bir numunesidir. Nitekim Tanzimat reformlarının tatbik edilmeye başlamasından kısa bir süre sonra 1844 yılında, Üsküp'te *eyalet* teşkilatı oluşturulmuş ve ardından da eyalette Tanzimat reformları uygulanmaya hemen başlanmıştır. Daha sonra 1849 yılında taşra yönetiminde kapsamlı bir değişiklik yapılarak 1864 yılına kadar yürürlükte kalan bir talimat yürürlüğe girmiş ve makalede de görüleceği üzere Üsküp'te de tatbik edilmiştir. 1867 yılında yayımlanan vilayet nizamnamesi sonrasında Üsküp Eyaleti'nde de bir vilayet teşkilatı oluşturulmuştur. Buraya kadar anlatılanlardan anlaşılacağı üzere Tanzimat dönemi uygulamaları Üsküp Eyaleti'nde başarıyla tatbik edilmiştir.

Sonuç olarak son bir söz söylemek gerekirse Üsküp Eyaleti, Tanzimat sürecinde ortaya çıkan katı merkezîyetçi yönetimin çok önemli yapısal düzenlemelerle deneme ve uygulamalar sonucunda sürekli değiştirdiği taşra teşkilatında ve mahalli idare birimlerinde *istikrarlı yönetim* yapısı oluşturma arayışlarının tipik bir örneğidir.

---

s. 133; BOA, *ŞD*, no. 2390/43; Debre Sancağı 1870 senesinde Prizren Vilayetine ilhak olmuştur: BOA, *Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH. MKT)*, no. 1311/3; BOA, *BEO. AYN.d*, no. 846, s. 40; 50; BOA, *ŞD*, no. 1956/7; *S.D.A.O*, sene 1286, s. 132-133; 1869'da Üsküp, Selanik Vilayeti'ne bağlı bir sancak olarak mutasarrıflıkla idare edilmekteydi. Üsküp Mutasarrıf Miri Mirandan Reşid Paşa'ydı. Prizren Temmuz 1869'da yeniden müstakil vilayet hâline geldi. 1869 yılının Eylül ayında Üsküp Sancağı dâhilinde müdürlükle idare edilmekte olan Palanka, Radovişte ve Kratova nahiyelerinin öneminden ötürü kaymakamlıkla idare edilmesine karar verilmiştir. Palanka Kazası kaymakamlığına Üsküp mutasarrıf muavin-i sabık-ı İsmail Efendi'nin tayin edilmesine karar verilmiştir. 1870 senesinde Üsküp Sancağı kurulmuş olan Prizren Vilayetine ilhak edilmiştir. Üsküp Sancağı mutasarrıflıkla idare edilmekteydi. Mutasarrıf mir-i mirandan Reşit Paşa idi: BOA, *ŞD*, no. 1997/7; 2003/21; 242/30; 240/18; 240/5; *Vilayet-i Salname-i Selanik (S.V.S)*, sene 1288, s. 62; BOA, *BEO. AYN.d*, no. 846, s. 52, 20, 22; BOA, *İ. MMS*, no. 37/1545; 32/1334; *İ.DH*, no. 595/41445; 602/41940; *A.MKT. MHM*, no. 883/16; *S.D.A.O*, sene 1286, s. 132-133.

¹⁰⁷ BOA, *A.MKT. MHM*, no. 366/3; 412/31.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri:

Babîali Evrak Odası Ayniyat Defterleri, Cevdet Dahiliye, Cevdet Evkaf, Cevdet Zabtiye, Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemî, İrade Dahiliye, İrade Mesail-i Mühimme, İrade Meclis-i Vala, İrade Şûrâ-yı Devlet, Hatt-ı Hümayun, Hariciye Nezareti, Mektubî Kalemî, Hâriciye Nezâreti Siyasî Evrak, Sadaret Âmedî Kalemî, Sadaret Divan (Beylikçi) Kalemî, Sadâret Evrakı Mektubî Kalemî Mühimme, Sadaret Evrakı Mektubi Kalemî Nezaret ve Deavi, Sadaret Mektubi Kalemî Umum Vilayat, Meclis-i Vala Evrakı Zabıt Cerideleri Hülusalari, Sadaret Teşrifat Kalemî.

Gazeteler:

Takvim-i Vekayi (T.V.) defa 187,15 Ramazan 1255.

Takvim-i Vekâyi, defa 884, 25 22 Safer 1284.

Salnameler:

Salname-i Vilayet-i Bosna sene 1283; 1284; 1291; 1292; 1293; 1294.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye sene 1266; 1267; 1268; 1271; 1277; 1278; 1279; 1280; 1281; 1282; 1284; 1285; 1286.

Vilayet-i Salname-i Selanik sene 1288.

Kitap ve Makaleler:

AHBAB, Yakup, "The Shkodra Banner Administrative Structure During The Tanzimat Period (1839-1876)", *2nd. International Balkan Annual Conferece 2012 Conference Proceeding Book*, Volume 2, Tiran, s. 673-680.

Ahmet Lütü Efendi. *Vak'anüvis Ahmet Lütü Efendi Tarihi*, c. 8, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul1999, s.1186-1187.

AKYILDIZ, Ali, "Tanzimat", *DİA*, c. 40, İstanbul 2011, s. 1-10.

_____, "Osmanlı Bürokratik Geleneğinin Yenileşme Süreci: Yenileşmeyi Zorunlu Kılan Nedenler", *İslâm, Gelenek ve Yenileşme*, Sayı - Cilt - sf 129-140.

_____, "Osmanlı Merkez ve Taşra Teşkilâtlarının Yeniden Yapılanma Süreci (1836-1856)". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 3, Cilt – s.57-92.

ALTAN, Yakup, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Dönemi Reform Çabaları ve Osmanlı Kamu Yönetimi Teşkilatı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta 1998.

ÇADIRCI, Musa, "Tanzimat'ın Uygulanmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 31 Ekim-3 Kasım 1989, Ankara 1994, s. 295-299.

_____, "Tanzimat Dönemi Osmanlı'da Ülke Yönetimi (1839-1876)", *IX. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, (Ankara 21-25 Eylül 1981), Ankara 1998, s.1552-1161.

_____, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 1997.

_____, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864)", *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, Ed. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.

_____, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864)", *Yusuf Hikmet Bayur'a Armağandan Ayır Basım*, TTK, Ankara 1985, s.257-277.

_____, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)", *Bellekten*, cilt LIII sayı 207-208, Ankara 1989, s. 237-257.

ÇAKIR, Coşkun, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, Küre Yayınları, İstanbul 2001.

ÇELİK, Mehmet, *Balkanlar'da Tanzimat: Midhat Paşa'nın Tuna Vilâyeti Valiliği (1864-1868)*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2010.

DAVİSON, Roderic H., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876)*, (çev. Osman Akınbay), Agora Yayınları, İstanbul 2005.

- DOĞAN, Cabir, “Tanzimatın Van’da Uygulanması ve Han Mahmud İsyanı”, *History Studies*, Volume 3/2 2011, s. 147-162.
- EFE, Ayla, *Muhassıllık Teşkilatı*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir 2002.
- _____, “Tanzimat’ın Eyalet Reformları 1840-64: Silistre Örneği”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 6, Sayı: 22, Yaz 2009, s. 87-113.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra, *Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2004.
- ENGELHARDT, *Tanzimat ve Türkiye*, Kaknüs Yayınevi, İstanbul 1999.
- EREN, Cevat, “Tanzimat”, *İA*, c. XI, İstanbul 1977, s. 709-765.
- _____, *Tanzimat Fermanı Dönemi*, Derin Yay, İstanbul 2007.
- FINDLEY, Carter V., *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform-Babıâli (1789-1922)*, (Çeviren Latif Boyacı- İzzet Akyol), İz Yayıncılık, İstanbul 1994.
- GÜNEŞ, Mehmet, *Osmanlı Taşra İdaresinin Değişim Sürecinde Kaymakamlık Kurumu (1842-1871)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2013.
- GÖKBILGIN, M. Tayyib, “Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilatına Etkileri”, *Bellekten*, C. XXXI/121, Ocak 1967, s. 93-111.
- İNBAŞI, Mehmet, “Üsküp”, *DİA*, cilt 42, İstanbul 2012, s. 377-381.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c. V. Ankara 1983, s. 255-258.
- KAYNAR, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, TTK, Ankara, 1991.
- KILIÇ, Selda, “1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa”, *A.Ü. DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. XXIV, s. 37, (2005), s. 99-111.
- _____, “Tanzimat’ın İlanından 1864 Düzenlemesinin Uygulanmasına Kadar Geçen Dönemde Valilik Kurumu”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVIII/45, 2009, s. 43-62.
- _____, “1855 Bütçe Nizamnamesi ve Uygulaması”, *Türkler*, c.16, Ankara 2002, s. 359-363.

- KIRMIZI, Abdülhamit, *Abdülhamid'in Valileri, Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, İstanbul 2008.
- KÖKSAL, Y, Er, D., “Tanzimat Döneminde Bulgaristan Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa'nın Rumeli Teftişi” *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk ve Bulgar İlişkileri Sempozyumu*, Eskişehir, 2005, s. 367-372.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK, Ankara 1993.
- MUNRO, William Bennet, *Fransa'nın Taşra İdaresi*, California Teknoloji Enstitüsü, (Çev. V. Tönük) s. 156-182.
- ONGUNSU, A. Hamit, “Tanzimat ve Amillerine Umumî Bir Bakış”, *Tanzimat I*, C. 1, MEB yayınları, İstanbul 1992, s. 1-12.
- ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayınları, Ankara 1987.
- _____, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, TTK, Ankara 2000.
- _____, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2007.
- Ömer Naili (Miralay), *Fenni Harp ve Tarih-i Askeri, Cild-i evvel*, Mekteb-i Harbiye Matbaası İstanbul 1283.
- ÖNEN, Nizam - REYHAN, Cenk, *Mülkten Ülkeye Türkiye'de Taşra İdaresinin Dönüşümü (1839-1929)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- ÖRENÇ, Ali Fuat, “Mutasarrıf”, *DİA*, c. XXXI, İstanbul 2006, s. 377-379.
- ÖZKAYA, Yücel, “Kaymakam”, *DİA*, c. 25, İstanbul 2002, s. 84-85.
- ÖZTÜRK, Said, “Temettüat Tahrirleri”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sa.4-5, İstanbul 2000, s. 537-591.
- PARLAK, Bekir, “Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Taşra Yönetimine İlişkin Anayasal -Yasal Gelişmeler ve Cumhuriyete Yansımalar”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı 11(Kasım 2001 – Ocak 2002), s. 37-50.
- SARIYILDIZ, Gülden, “Karantina Meclisinin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, *Belleten*,TTK, c. LVIII, Ağustos 1994, sayı : 222'den ayrışım, Ankara 1994, s. 329-376.

- SENCER, Muzaffer, *Türkiye'nin Yönetim Yapısı*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986.
- SELİMOĞLU, İsmail, *Osmanlı Devleti'nde Tuna Vilayeti (1864-1878)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995.
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, “Bir Belge-Yerel Yönetim Metinleri (III) Tuna Vilâyeti Nizamnamesi”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, c. V, s. 2, Mart 1996, s. 67-81.
- _____, “Parlamento Geleneğimiz Çerçevesinde Tanzimat Meclisleri”, *Türkiye Günlüğü*, sayı 8, 1989, s. 60-64.
- _____, “Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sayı 3, Ocak 1992, s. 323-332.
- _____, “Yerel Yönetim Metinleri VI: 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, c. 5, sa. 5, 1996, s. 89-103.
- SIYAVUŞGİL, Sabri Esat, “Tanzimat’ın Fransız Efkârı Umumiyesinde Uyandırdığı Akisler”, *Tanzimat 2*, MEB yayınları., İstanbul 1992s. 747-756.
- SOFUOĞLU, Ebubekir, *Osmanlı Devletinde Islahatlar ve I. Meşrutiyet*, Bilim Basın Yayım, İstanbul 2004.
- SONYEL, R. Salâhi, “Tanzimat ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Gayr-i Müslim Uyrukları Üzerine Etkileri”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, TTK, Ankara, 1994, s. 339-353.
- SÖNMEZ, Ali, “Zaptiye Teşkilatının Düzenlenmesi (1840-1869)”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt 25 sayı: 39, s. 199-219.
- TARCAN, Mehmet, “Fransa’da Valilik Müessesesi”, *İdare Dergisi*, sayı: 357, Şubat 1977, s.110-125.
- TUNALI, Ayten Can, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2003.
- TÜRKMEN, Zekeriya, “Müşir”, *DİA*, c. 32, İstanbul 2006, s. 160-161.

- TORUN, Fatih Sadık, "Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanma Süreci", *Karadeniz Araştırmaları*, Kış 2012, sayı 32, s. 81-97.
- UZUN, Ahmet, *Tanzimat ve Sosyal Direnişler*, Eren Yayınları, İstanbul 2002.
- ÜNVER, A. Süheyl, "Resmine Göre Tanzimat-ı Hayriye İlânı Merasimi", *Bellekten*, C. XXVIII/112, Ekim 1964, s. 701-704.
- ÜNVER, Metin, "Tanzimat Taşrasının İstanbul Buluşması: İmar Meclislerinin Kuruluşu Süreci, *Eskiçağ'dan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, ed. Feridun M. Emecen, İstanbul 2009, s. 119 - 160.
- _____, *Tanzimat'ın Midilli Adası'nda Tatbiki*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin, "The Provincial Reforms of the Early Tanzimat Period as Implemented in the Kaza of Avrethisarı", *OTAM*, s. 6, 1995, s. 343-385.
- YAMAN, Talât Mümtaz, *Osmanlı İmparatorluğu Mülki İdaresinde Avrupalılaştırma Hakkında Bir Kalem Tecrübesi*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1940.
- YILDIRIM, M. Reşat, *1864 Vilâyet Nizamnamesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi, İstanbul 1977.
- WALİNE, Mareel, Fransız İdare Hukukunda Vilayet, (çev. V. Tönük) *İdare Dergisi*, sayı: 170, Eylül-Ekim 1944, s.113-131.

EKLER

Tablo 3 Üsküp Eyaletinde Görev Yapan Valiler			
Tayın Tarihi	Valinin Adı	Görev Süresi	Ayrılış Nedeni
1844	Müşir Osman Paşa ¹⁰⁸	1 yıl 1 ay	Azledilmiş
1845	Müşir Mehmet Selim Paşa ¹⁰⁹	2 yıl 5ay	Kastamonu Valiliği'ne
1848	Çerkez Hafız Mehmet Paşa ¹¹⁰	2 yıl 2 ay	Bosna Valiliği'ne
1850	Palaslı İsmail Paşa ¹¹¹	10 ay	Hersek Valiliği'ne
1851	Mustafa Tosun Paşa ¹¹²	2 yıl 7 ay	Ali Rıza Paşa ile Becayış
1853	Ali Rıza Mehmet Paşa ¹¹³	5 ay	Tırhala Valiliği'ne
1854	Mutasarrıf Mehmet Akif Paşa ¹¹⁴	4 yıl 6 ay	Bosna Valiliği'ne
1858	Arnavut Osman Mazhar Paşa ¹¹⁵	11 ay	Bosna Valiliği'ne
1859	Ebubekir Rüstem Paşa ¹¹⁶	5 ay	Sağlık Nedeniyle İstifa

¹⁰⁸ BOA, *İ. MVL*, no. 71/1357, 67/1281, *İ.DH*, no. 108/5439, *A.MKT. MHM*, no. 753/119, *A.MKT*, no. 234/8, 235/42. BOA, *İ.DH*, no. 92/4593; *C.DH*, no. 148/7361; *A.MKT*, no. 17/13.

¹⁰⁹ BOA, *İ.DH*, no. 108/5439; 108/5446; 109/5536; 216/12692; *İ. MVL*, no. 68/1298; *C.DH*, no. 43/2150.

¹¹⁰ BOA, *İ.DH*, no. 167/8855; *A.MKT. MHM*, no. 22/21; *Salname-i Vilayet-i Bosna (S.V.B)*, sene 1283, s. 29; sene 1284, s. 30; sene 1291, s. 42; sene 1292, s. 38; sene 1293, s. 50; sene 1294, s. 36.

¹¹¹ BOA, *İ.DH*, no. 214/12565; *A.MKT. NZD*, no. 54/83.

¹¹² BOA, *İ.DH*, no. 232/13968; *A.MKT. NZD*, no. 33/47; 54/83; *A.TŞF*, no. 9/69; *A.MKT. MHM*, no. 31/100.

¹¹³ BOA, *İ.DH*, no. 281/17647; *A. DVN*, no. 93/20; 95/51; *A.MKT. UM*, no. 146/34.

¹¹⁴ BOA, *İ.MMS*, no. 1/9; *A.AMD*, no.134/87; *C.DH*, no. 148/7396; 99/4915; *A.MKT. MHM*, no. 469/6; *S.V.B*, sene 1283, s. 29; sene 1284, s. 30; sene 1291, s. 43; sene 1292, s. 38; sene 1293, s. 51; sene 1294, s. 37.

¹¹⁵ BOA, *A.MKT. NZD*, no. 265/5; 264/70; *A.MKT. UM*, no. 352/90; 354/93; *A.AMD*, no. 90/10; 134/87; *S.V.B*; sene 1283, s. 30; sene 1284, s. 30; sene 1291, s. 43; sene 1292, s. 38; sene 1293, s. 51; sene 1294, s. 37; *S.D.O.A*, sene 1277, s. 73.

¹¹⁶ BOA, *A. DVN*, no. 144/912; *İ.MMS*, no15/637; 17/757; *A.MKT. UM*, no. 399/70.

1860	Müşir Mustafa Paşa ¹¹⁷	3 yıl	-
1863	Mutasarrıf Mehmet Nazif Paşa ¹¹⁸	1 yıl	İstifa

¹¹⁷ BOA, *A.MKT. NZD*, no. 309/21; 308/23; *İ.MMS*, no. 17/757; 18/774; *İ.DH*, no. 456/30291; *A.MKT. MHM*, no. 259/4.

¹¹⁸ *S.D.A.O.*, sene 1280, s. 68; sene 1281, s. 65; BOA, *A.MKT. MHM*, no. 259/4; 288/88; 264/27.